

HANNEKEMAAIERS EN KIEPKERELS

Korn. Mulder

Hannekemaaiers en Kiepkerels

NOORDBOEK

© 2019 Kornelis Mulder / Uitgeverij Noordboek

Afbeelding omslag voorplat: tekening 1896 C.W. Allers, foto: Rijksdienst
voor het Cultureel Erfgoed; afbeelding omslag achterplat: herkomst
onbekend

Boekverzorging Robert Seton

Druk: Bariet Ten Brink, Meppel

ISBN 978 90 5615 572 8

NUR 521

© Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

Hannekemaaiers en Kieperels van Korn. Mulder verscheen oorspronkelijk in 1971 bij Knoop & Niemeijer, Haren. De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen tekst en illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Noordboek

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

HOLLANDGÄNGER

Arbeidsmigratie tussen Duitsland en Nederland

Migratie is een van de actuele thema's van onze tijd. Onder andere de regio Emsland in Duitsland en Friesland waren vroeger herkomstgebied respectievelijk streek van bestemming van talrijke trekarbeiders (arbeidsmigranten), met alle daarmee gepaard gaande kansen en problemen. Hollandgänger werden ze genoemd. Veel families in het Emsland en Friesland zijn nazaten van deze arbeidsmigranten.

Vanaf de Gouden Eeuw tot aan de Eerste Wereldoorlog kwamen elk voorjaar duizenden seizoenarbeiders vanuit Duitsland naar Nederland om de boeren te helpen bij de hooioogst. Ze kregen de naam hannekemaaiers, mieren of poepen. Individueel of in groepjes boden ze zich aan. Friese boeren hadden gemiddeld twee tot vier hannekemaaiers aan het werk. Sommigen kwamen jaar na jaar terug bij dezelfde boer.

Daarnaast kwamen er handelaren die textiel verkochten. Deze 'lapkepoepen' waren de grondleggers van talloze winkels en bedrijven die nu nog steeds in Nederland aanwezig zijn zoals C&A, Schweigmann, Voss, Sinke, Lampe, Lunter, Burmann en (voorheen) V&D.

Vandaag de dag zijn er weer veel rondtrekkende arbeiders. Ze komen vooral uit Oost-Europa, maar ook uit Afrika en Azië. Deze arbeidsmigranten staan in een lange traditie. Het Emslandmuseum in Lingen (D) en het Fries Landbouwmuseum in Leeuwarden hebben in 2018 respectievelijk 2019 een expositie gemaakt over dit onderwerp. In het kader van de expositie in het Fries Landbouwmuseum komt er een herdruk uit van dit door Kornelis Mulder geschreven boekje.

Henk Dijkstra (directeur Fries Landbouwmuseum)

INHOUD

	Hollandgänger	5
HOOFDSTUK 1	Gastarbeiders uit het verleden	9
HOOFDSTUK 2	Het Nederduitse plattelandsleven	17
HOOFDSTUK 3	Nederland van Gouden tot twintigste eeuw	30
HOOFDSTUK 4	De Nederlandtrek	35
HOOFDSTUK 5	Uittocht van de arbeidskrachten	41
HOOFDSTUK 6	Grasmaaiers	56
HOOFDSTUK 7	Tichelwerkers	66
HOOFDSTUK 8	Veenarbeiders	72
HOOFDSTUK 9	Kiepkerels	80
HOOFDSTUK 10	Hozevelings	96
HOOFDSTUK 11	Textielkoningen	101
HOOFDSTUK 12	Andere Nederlandtrekkers	125
HOOFDSTUK 13	Anekdoten over Hans Hannekemaaiër	138
	Literatuur	155
	Bronvermelding illustraties	157
	Over Kornelis Mulder	159

Hannekemaaiers op weg

Gastarbeiders uit het verleden

HANNEKEMAAIERS

Een groepje eenvoudig geklede mannen, elk met een blauwe linnen plunjezak op de rug, een met oude sokken omwonden zeis over de schouder en een kromme pijp in de mond: hannekemaaiers! Zo wordt nu nog algemeen het beeld getekend van die Duitse grasmaaiers.

Van ‘over de grens’ kwamen ze, om in de Nederlandse agrarische streken hun geluk te beproeven. Voornamelijk in de weidestrecken van Groningen, Friesland en Noord-Holland.

Elk voorjaar opnieuw verlieten ze bij honderden hun verarmde, overbevolkte dorpen en nederzettingen, om hier met zwoegen en zweten een handvol blinkende daalders te verdienen. Afkomstig van het platteland vonden ze hier meestal werk als grasmaaier, vandaar de naam hannekemaaiër, in het Duits Hankemeijer.

Het zal een samenvoeging zijn van ‘Hanneke’ – een verkleinwoord van Hanne of Johannes – en van ‘maaier’ ofwel grasmaaier. Later werd er bovendien nog eens de afkorting van Johannes – Hans – aan toegevoegd.

Eigenlijk verstaat men onder een ‘hanne’ of ‘hannes’ meer een lobbies, een goeie sukkel. We noemen nog wel eens iemand die een stomme streek heeft uitgehaald een hannes.

Alle seizoenarbeiders uit de Nederduitse staatjes werden met ‘hannekemaaiers’ aangeduid, ook al hadden ze met grasmaaien weinig of niets te maken. Want de vreemdelingen werkten hier namelijk ook als hooiers en tuinlieden, als turfstekers in de venen, als kleigravers voor de steenfabrieken of als schepelingen voor de walvisvaart en de koopvaardijvloot.

Het was dus een grote verscheidenheid van vreemde arbeidskrachten, die in de vorige eeuwen naar Nederland kwam. Een bonte, boeiende stoet van sober geklede, vaak ook vreemd uitgedoste mannen, vrijwel allemaal afkomstig uit onze nabuurstaatjes Oost-Friesland, het Eemsland en de Hümmling, uit de graafschappen Bentheim en Lingen, het Oldenburgerland en het Münsterland, ja, zelfs uit het vorstendom Lippe-Detmold.

VELINGS EN HOZEVELINGS

Al is het begrip hannekemaaiër het meest bekend geworden, toch hadden de in ons land werkende Duitsers nog veel andere namen. In het noorden van ons land werd vooral de naam 'veling' veel gehoord, afgeleid van Westfälinger, bewoner van Westfalen. Ter onderscheiding van de arbeiders werden de kooplieden die met wollen sokken, mutsen en dergelijke gebreide goederen het platteland afreisden, gewoonlijk 'hozevelings' genoemd.

MIEREN, PIKMAAIERS

De maaiers werden in Friesland later meestal met 'mieren' aangeduid. Dronken Duitse grasmaaiers werden door de Friese jeugd nagezongen met:

*Dütse mieren binn' net djûr
Fiif-en-tweintich foar in stûr
Fiif foar in spjilde
Dat kinne de mieren net jilde.*

Ook de namen 'knoet' en 'janoom' (in Noord-Brabant) en niet te vergeten 'mof', 'grasmof', 'poep', 'pikmaaier' en 'spekvreter' kwamen voor. De laatste aanduiding sloeg duidelijk op de grote voorliefde van de hannekemaaiers voor dit voedsel, waarvan ze voor onderweg altijd een behoorlijke voorraad meenamen.

'Pikmaaier' zal wel afkomstig zijn van de door de maaiers gebruikte pik of korte zeis. Zo komt uit Overijssel het rijmpje, dat zeker geen

welkomstlied is:

*Pikmaaier, hannekemaier, bonte koe,
mars, noar ow land toe!*

POEPEN

‘Poep’ schijnt aanvankelijk de benaming te zijn geweest voor de zogenaamde Bovenlanders of Platduitsers. De Friezen gebruikten deze naam wel voor de Duitsers in het algemeen, maar in het bijzonder toch voor de grasmaaiers.

Ook de sinds begin 1800 rondreizende Westfaalse koopman in kledingstoffen en ander textiel, die met een groot pak van zijn handelswaar op de rug stad en land afreisde, had die naam. Maar ter onderscheiding van zijn landgenoot de grasmaaier werd de reizende manufacturier door de Friezen ‘fyndoekspoep’ en door de Groningers ‘lapkepoep’ genoemd.

In noordelijk Noord-Holland was ook de spotnaam ‘poep’, ‘graspoep’ of ‘groene poep’ voor de Duitse grasmaaier in gebruik. En in Coevorden noemt men een vrouw van over de grens nog wel een ‘poepinne’. Men heeft zich wel eens afgevraagd hoe die naam kan zijn ontstaan. ’t Is moeilijk daar zekerheid over te krijgen. Justus van Maurik vertelt in het boek ‘Toen ik nog jong was’, dat hij van een lezer een reactie kreeg op de door hem gebruikte benamingen in zijn verhaal over de hannekemaaiers. Die meende dat de naam ‘poep’ of ‘poepe’ afkomstig was van het Duitse ‘Bube’, waarmee de maaiers elkaar aanspraken. Nu konden ze de ‘b’ niet uitspreken en maakten in hun dialect daar een ‘p’ van. De mensen hoorden dat en gaven, afgaande op de klank, hun zo de scheldnaam poepe.

Een andere lezer meende, dat de naam afkomstig was van Duitse kooplieden die behalve hun Neurenberger en ander eenvoudig kinderspeelgoed vooral ook ongeklede houten poppen aan de man brachten. De moeders konden voor hun dochttertjes deze ‘Puppen’ zelf van kleertjes voorzien. Ook op de kermissen stonden die kooplui met hun speelgoedkramen: poppenkramen met ‘schone Puppen’.

Hier zal vermoedelijk het nog tegenwoordig bekende versje op slaan:

*Ik kwam 'ris in een poepenkraam
Daar zag ik zoveel poepen staan.
Ik zei: Wat doen die poepen hier?
Die poepen drinken poepen-bier,
Die poepen drinken poepen-wijn.
Die poepen willen vrolijk zijn.*

Vaak gaat het over zeven poepen, terwijl soms nog twee regeltjes eraan worden toegevoegd:

*Die poepen eten poepen-brood,
Die poepen steken poepen dood!*

MUNSTERMAN, KIEPKEREL

Ook de naam 'Munsterman', afkomstig van Münster, de hoofdstad van het Münsterland en tevens van Westfalen, werd veel gebezigd. Eigenlijk was deze naam meer de aanduiding voor de zogenaamde 'kiepkerel', de beroemde koopman met een grote gevlochten mand – de kiep – met negotie op de rug.

MOFFEN

De naam 'mof' is in ons land een gangbare aanduiding voor de Duitsers in het algemeen en werd vooral in de Tweede Wereldoorlog gebruikt. Het woord heeft een wat onaangename gevoelswaarde. Volgens een Middelnederlands woordenboek (van Verwijs en Verdam) was 'mof' al in de Middeleeuwen een bekend scheldwoord. Ook Vader Cats, de populaire dichter-staatsman uit de Gouden Eeuw, heeft het als zodanig gebruikt.

Men denkt ook dat het woord afgeleid kan zijn van 'muf', een onaangename reuk. De naam mof werd immers vooral gegeven aan de hannekemaaiers, die volgens zeggen vaak een vies luchtje

Marskramer met kiep

verspreiden. Maar evengoed kan het zijn dat er verband bestaat met het Engelse woord 'mow' voor maaien.

Het is bekend dat de 'moffen' uit de bezettingstijd 1940/'45 ons volk betitelden met 'dumme Holländer'. Maar eigenaardig is, dat ze ons vroeger ook wel Hollander-Muf noemden. Trouwens, de naam 'Muffrika' gaven de Duitsers ook wel aan de strook land langs onze grens, het zogenaamde Nedersticht van Münster met o.a. de steden Meppen en Lingen. De Nederlanders bedoelen met Moffrika echter geheel Duitsland, waarbij tevens een zekere minachting ten opzichte van de zich vaak superieur voelende Duitser tot uitdrukking komt. Dit lag eveneens opgesloten in een liedje uit 1823:

De Nijsverteller

Dry velings oet het Moffenland

– men nuimt ze mijsttieds poepen –

elk met 'n glassien in de hand,

dij zatten drok te zoepen,

en poebten op ihr Vaters Haus,

en op 't viel besser Leben

bij heur te lande, en dat ihr Wein

kwam van viel zeuter Reben.

*Kortom, hier deugde 't alles niks;
ik kon 't nijt langer beuren
en 'k zee: 'Fij loeders! is 't zo fiks
bij jou, hou kon 't dan beuren,
dat jij zo geern hier wonen wilt,
en komt bij ganse hopen?
Wel ropt jou hier – loopt na jou land
en laat je daar opknopen!'*

BEOORDELING

Een monnik uit de oude tijd – Werner Rolevinck – moet de Westfalers eens beschreven hebben als de beste, de vlijtigste, de meest rechtschapen en vrome schepselen op deze aarde. Anderen beweerden eeuwen later, dat de boeren in die woeste streken ongemanierd waren. Hun ruwe zeden en onbeschaafde grappen voerden in de herbergen de boventoon. Wat dit laatste betreft, viel de beoordeling van hun nakomelingen, de hannekemaaiers en andere velings (Westfälingers), in ons land niet zoveel beter uit.

Men vond het uit economisch standpunt bezien heel plezierig dat de hannekemaaiers hier het tekort aan arbeidskrachten hielpen verkleinen.

Ook de Nederlandse regering stond positief tegenover deze vreemdelingen. Alleen in tijden van oorlog werden wel maatregelen genomen, zoals in 1666, toen het volgens een Resolutie van de Staten van Friesland verboden was om 'maaiers, turfgravers, dekenlopers, ketellappers of enige andere ingezetenen in Münsterland woonachtig' toe te laten of in dienst te nemen. Een Groninger oorkonde van 1679 legde het Grote Schippersgilde een verbod op om 'Westphelingers ende andere Meijeren' naar Amsterdam te vervoeren. Maar verder vond men de hannekemaaiers dom en lomp. De Amsterdamse koopman-dichter Roemer Visscher maakte al in begin zestienhonderd het volgende spottendicht:

*Hans is uyt Westfalen zijn vaer ontlopen.
Over 't heck ghespronghen of deur ghecroopen.
En hier roept en cryt hy om te worden verbeven.
Al de oude burghers zijn verraders of sot,
Ick ben een goet oprecht patriot...*

Maar, zegt de dichter:

Was het soo, hy had wel heym gebleven ...

In een oud verhaal over Slenner-Hincke, een type uit die dagen, wordt verteld dat 'de mule hem auck tom vliengen vanck oppen steit'. Uit het boek van Justus van Maurik blijkt, dat hannekemaaiers ook in Amsterdam bekend stonden als een eigenaardig volkje met een rare taal en vreemde gewoonten. Hun afwijkend gedragspatroon, wanneer ze in groepsverband opdringerig en luidruchtig de aandacht trokken, zal dan ook meermalen aanleiding hebben gegeven tot ergernis en afwijzing.

In oude toneelstukjes, zoals het kluchtspel 'de Stiefmoer' van de dichter T. Asselijn in 1684, kwam als komische noot vaak een rol voor van zo'n krompratende Duitse gastarbeider. Het is echter de vraag, of ze terecht als 'uilskuikens van moffen, grasgroene poepen of oliedomme en halfgare kaffers' werden voorgesteld. Het zou ook best kunnen zijn dat de mensen hier die vreemdelingen niet goed konden begrijpen en verstaan. De taal van de hannekemaaiers klonk de westerlingen vreemd, als een krom en kinderlijk brabbeltaaltje, in de oren. De eigen bekrompenheid en onbekendheid met andere zeden, zal bij de beoordeling ook een grote rol hebben gespeeld.

Wel moest men toegeven dat de hannekemaaiers over het algemeen harde werkers waren. Ook gingen er verhalen rond over sommige handige en slimme 'poepen', die de Nederlanders bij de neus namen. Daarbij had men niet alleen de hannekemaaiers op het oog, maar ook allerlei vreemde kooplieden die destijds rondtrokken als marskramer, pottenventer, ketellapper, straatmuzikant, kwakzalver en dergelijke.